

Kürti László

Elvégzetlen magyarságkutatás az Egyesült Államokban

A kivándorolt magyarság kultúrájának kutatása igen csekély múltra tekint vissza, még azt sem mondhatjuk, hogy egyidős a kivándorlással. Bevezetőül érdemes megjegyezni, hogy a Magyarországról kivándorolt magyarság mostoha sorsot kapott az államszocializmus ideje alatt. Az „idegenkedéstől a szóértésig”, hogy Borbándi Gyula találó kifejezését használjam, bizony sok évnek kellett elteltie.¹ Jó bizonyíték erre, hogy jóformán csak 1989 után lépett színre a nagyközönség elé ez a kultúra, annak ellenére, hogy minden második-harmadik családnak voltak rokonai „nyugaton”. A nyolcvanas évektől egyre több publikáció is napvilágot látott, de lényegében vagy csak írói, újságírói és történeti munkák, vagy — Bakó Ferenc és Fejős Zoltán néprajzi tanulmányaitól eltekintve — hungarológiai, amerikanisztikai szakmai híradások.²

Ez akkor is szembeötlő ha összevetjük a történeti munkákkal — főleg a magyarországi Puskás Julianna, a kanadai Kovacs L. Márton, vagy Nándor Dreisziger működésével fémjelzett irodalommal —, vagy a más országokban (mint például Ukrajna, Szerbia, Lengyelország) publikált nagy mennyiségű anyaggal. Erre utal például Balassi Iván, egyébként alapos összefoglaló könyve: *A határainkon túli magyarok néprajza* (1989) is, melyben a szerző említi ugyan az Amerikába való kivándorlást, de könyvében, érthetetlenül, csak a Kárpát-medence magyarsága, de nem a nyugat-európai vagy az ausztráliai magyar kolóniák kultúrája szerepel.

Érdekessége a kivándorolt magyarság kutatásának az a tény, hogy azt jobbra magyarországi néprajzkutatók fedezik fel. Bár apró csemegéket találunk korai, nem tudományos igényű munkákban is — mint például Makár János, az egykori Franklin magyar közösségének papjától származó helytörténeti s néprajzi leírást —, a tudományos jellegű néprajz és folklorisztikai kutatás két, Magyarországról Amerikába került kutató, *Erdélyi István*, *Dégh Linda*, valamint az American Council of Learned Societies és az MTA által szervezett közös kutatás keretein belül dolgozó kutatók nevéhez fűződik. Az ő nevükkel fémjelzett kutatás valójában a hagyományok túlélésének problematikájával foglalkozott.

Kutatásaikból néhány könyv és több kisebb tanulmány született, ami csak részben egészíti ki a történelmi és a már meglévő külföldi anyagot. Arra, hogy mit is lehetne még csinálni jó és alapos példák vannak mind Pittsburgh-ról,³

vagy más bevándorlókkal népesített pennsylvaniai gyárvárosokból,⁴ hogy a meg-lévő, igen terjedelmes lengyel, ukrán, vagy délszláv kutatásokat ne is említsem.

Kétségtelen azonban, hogy a legnagyobb kutatási figyelem a folklór jelen-ségek és a rituális hagyományok felé fordult, eléggé érthető okok miatt: az észak-amerikai magyarság legfeltűnőbb, bár lehet, hogy nem a legjellemzőbb etnikai-nemzeti tudatának kifejeződését lehetett megfigyelni a különböző társas összejöveteleken.⁵

A folklór és, főleg az igen sikeres nyelvészeti kutatások mellett elvéve ta-lálunk olyan megfigyeléseket is, melyek a vizuális kultúrának a fotográfiai részére összpontosulnak.⁶ Bár ezek az elemzések nem nevezhetőek alaposnak egyik esetben sem, inkább a vizuális antropológia divatja az, ami „hozta” az anyagot számukra, de annyiban feltétlenül értékelésre méltóak, hogy felhívják a figyelmet a fotó jelentőségére a kivándoroltak köreiben is. A különböző kanadai és amerikai gyűjteményekben igazi kincsek vannak elrejtve azon kutatók szá-mára, akik valójában az emigránsok vizuális kultúráját akarják elemezni. Az emigráns kritikai fotóelemzések mellett⁷ mindenképpen figyelemre méltó, hogy filmek is készültek: 1975-ben a kanadai Békevárról, majd az Ohio állambeli Toledoról.

Az Észak-Amerikában élő magyarság egyik legmostohább kutatásterülete talán az anyagi, tárgyi kultúra. Ennek vizsgálata alapvető lenne, hisz sehol nem élhetnek az emberek ruházat, bútorok, házak, gépek és munkaeszközök nélkül. A „rövidlátás” már csak azért is furcsa, mert sok magyar helyi múzeum (Lorain, Ohio államban, New Brunswick, New Jersey államban, a Bethlen Home gyűjteménye Ligonier-ban, Pennsylvania államban stb.) gyűjteménye, nem is beszélve a sok magyar templomról, épületről, és műemlékről, szobrokról, mind árulkodik a magyarság évszázados észak-amerikai meglétéről.⁸ Ebből a nagy hagyományból csak egy-két tanulmány született: *Kresz Mária* a ruházatot, bútorzatot és tárgyi dolgokat figyelte meg, míg a Szabó házaspár — szintén a kanadai Békeváron — településrajzot, építkezést elemezték.⁹ Bakó Ferenc is megfigyelte a kanadai magyarságnál a település és anyagi kultúra egyes je-lenségeit.¹⁰ Ezek mind olyan megfigyelések, amelyek méltán tarthatnak számot a kutatók érdeklődésére (településrendszerek, építkezés, munkamódszerek stb.), még akkor is, ha csak elnagyolt elemzést adnak a tárgyi kultúráról. Érdekessége a kanadai magyarság kutatásának tehát az, amivel többet tudott felmutatni a több évtizedes amerikás magyarság kutatásával szemben. Ennek talán az is volt a háttere, amire egy folklorista is felhívta a figyelmet, hogy az Amerikában kutatók sokáig hittek „az amerikai magyar falvak mítoszában”. S mert valóban tényleg csak a mítoszában hittek, ezért nem látták, hogy igenis voltak/vannak elszórt, falusias (legalább is az amerikai felfogás szerint) tele-pülések, amelyek megérdemelnék az alaposabb kutatást és figyelmet. Ilyenek voltak: Floridában Kossuthville, Kentucky-ben Himlerville, Louisiana államban Árpádhon, Pennsylvaniában Vintondale, New York államban Lake Ronkonkoma, de sorolhatnám a sort még a New Jersey (Alpha, Franklin), Pennsylvania (McKeesport, Hazelwood), Ohio (Akron, Loraine, Youngstown), Indiana államoktól a kanadai településekig, ahol sokáig éltek a „magyar napok” és ünnepek hagyományai. Tehát annak ellenére, hogy sok helyütt az asszimiláció tökéletes volt, maradtak maradandó nyomok a magyarságról. Az eltűnt, vagy teljesen beolvadt magyar

közösségekről még nem készült leltár, noha ilyen is elég sok volt és megérdemelnének egy alaposabb tényfeltáró cikket.

A Kanadában megtelepültek kultúrája, már csak a szétszórtság és a vidéki (préri tartományok) elhelyezkedés miatt is, sokkal inkább az óhazai „paraszttság” és az eldugott települések érzetét keltették fel a kutatókban, mint az amerikai bányatelepek, vasgyárnegyedek munkásszállásai (burdosházak). Azonban ez a tény csak azt a már fent is kihangsúlyozott tételtemet támasztja alá, hogy a néprajzkutatás megközelítési módszereivel volt (és van) a baj, nem pedig a kivándorolt magyarság etnikai tudatával, vagy memóriájával.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni: a letelepedett magyarok — a gyökeresen megváltozott gazdasági feltételek mellett is — átmentettek bizonyos anyagi, tárgyi komplexumokat az „ökontriból”, ezekhez hozzátevé a sajátjukat és az „amerikai” alakították ki sajátosságos helyi etnikus kultúrájukat. Árpádhon magyarjai, vagy a Vintondale-en lakók olyan óhazai anyagi kultúrjavakat tartottak meg, illetve alakítottak ki ezekből maguknak, amelyeket nem lehet kihagyni a „határontúli magyar” néprajzi kutatásokból. Elég itt arra utalnom, hogy Árpádhon „földieper bora,” temetőjének sírköveinek magyaros feliratai hagyományosnak vehetőek a szó szoros értelmében. Vintondale idősebb magyar asszonyai még a hetvenes években is szóttek „esztovátán”; a férfiak közül tudtak zenélni (cimbalmozni); házaikat, melléképületeiket maguk csinálták; kertjük és virágtermesztésük is telis-tele volt magyar virágokkal és növényekkel; disznóvágásokat tartottak, és a húst, kolbászt, szalonnát saját készítésű füstölőházakban (smoke house) füstölték meg. Hasonlókat tapasztaltam Mckeesport (Pennsylvania állam) magyarjai között, ahol a bethelemezésnek nagy divatja volt az 1930-as, 1940-es években, ugyanúgy mint a citerával kísért nótázásnak. Az öregamerikás férfiak között a szalonnasütésnek majdnem rituálisan végzett formája volt. Az egyikük Joe Petras (Ung megyéből, Makkosjánosi faluból vándorolt ki) elmagyarázta, hogy a szalonnasütés ott kezdődik, hogy felnevelünk egy jó hizót, de nem kövérre! A sült szalonnához saját készítésű csácsá-t is készített (friss hagyma, zöldpaprika leszóva). Tudományát még édesapjától tanulta, aki Makkosjánosi valamikori juhásza volt. „Nagy tudománya volt az apámnak” — mondta Petrás, „egy cérnaszálon meg tudta sütni a szalonnát a tűz felett.” Az étkezés megmaradása, még akkor is, ha csak ilyen nosztalgiaszinten, sokban hozzásegítette az öregamerikás generációt identitásuk megerősítéséhez.

Általában elmondhatom, hogy az Észak-Amerikában elszórt magyar közösségek — hagyományos néprajzos szakkifejezéssel úgy is mondhatnám, hogy táji-területi tagoltságuk — különbségeinek fontosságát igen hanyagul kezelte a magyarországi kutatás. Ennek fel nem ismerése sokban hozzájárulhatott ahhoz, hogy a magyarság kultúráját „amerikanizáltnak” és „homogénnek” érezték a főleg Magyarországról érkező kutatók. Nem mindegy azonban az, hogy a magyarság, de a Közép-Kelet Európából kivándoroltak általában, milyen befogadó közegre és megélhetési módra találtak Amerika és Kanada városaiban, falvaiban. Ugyanakkor kapcsolódik ehhez a problémakörhöz — és ezt számtalan tanulmány is bizonyítja — a helyi társadalmak kialakulásának és az intézményesített társadalmi életének igen szerteágazó és sokszínű volta. A Kaliforniában megtelepedő úttörők mást alkottak és mást hagytak hátra mind a befogadó közeg, mind pedig az utánuk jövők számára;¹¹ más volt az a Kalifornia és

más a Hollywood filmgyártásába beépült magyar elit, vagy az Amerika-szerte jól ismert közép-és felsőosztálybeli sztárok kultúrája. A nagyvárosokban letelepedett magyarság, akiknek szerteágazó jövedelmi lehetőségeik voltak a városi közegben, amely más szórakozási és kulturális színvonalat is adott számukra, egy polgáríbb, urbánus kultúrát és mentalitást képviselt.¹²

Erről az igen fontos kutatási problémakörrel a legtöbbit a nemrég elhunyt antropológus, Máday Béla (1912—1997), 1979 és 1984 között végzett gyűjtéseiből tudhatunk meg. Sajnos nagy kár, hogy nincsenek a magnetofonra felvett interjúk lejegyezve, az angol szövegek pedig lefordítva. A Washington DC és környékén dolgozó Máday — ismert, ámbár a periférián munkálkodó szociál-antropológus, aki 1980-ban Lincoln Díj-at kapott, de akit, a magyar néprajz ideológiaelferdülése miatt hiába keresünk például a Magyar Néprajzi Lexikonban — nyugdíjaztatása után bejárta (saját költségén!) Amerika magyarlakta városait és vidékeit (összesen tizenhét államot). Egy rendszerezett, negyven kérdésből álló kérdőíves módszerrel százötven mélyinterjút készített az amerikai magyar társadalom tagjaival és elit képviselőivel. Nagy vesztesége az amerikai magyarság kutatásának, hogy ez az anyag mind a mai napig nincs feldolgozva (maga Máday sem kapott rá alapítványi pénzt, hogy befejezze élete fő művét).¹³ Viszont ilyen rendszerezett adatgyűjtés adná meg a választ olyan kérdésekre, amelyekre már sokan próbáltak feleletet adni, de (rendszerezett kutatás, terepmunka és elméleti keret hiányában) mindhiába: mint például a kettős nyelvi tudat, identitás, akkulturáció, a honvággy kérdése, Magyarországgal való kapcsolat stb.

A metropoliszokhoz képest mások azok a közösségek, ahol jobbára megmaradtak a gyári munkásnegyedek és bányatelepek kultúrájának alapjai.¹⁴ Bányavidékeken ismertek voltak az idősebb nemzedéknél a különböző bányászattal és a bányával kapcsolatos hiedelmek és babonák. Vintondale-i adatközlőktől tudom, hogy nőknek például nem lehetett a bánya torkához sem menni, nem-hogy lemenni a bányába. A bányászélet veszélyessége miatt így alakulhatott ki az a mára már viccként mesélt burdos történet és mondakör is, miszerint a „föburdosnak” joga volt — hogyha a sors úgy hozta az év szerinti idősebbeknek is — a „burdosgazda” feleségének, vagy ritkábban idősebb lányának kegyeire. A bányásztelepek, amelyek az 1970-es évekre gazdaságilag teljesen tönkrementek, elvesztették valamikori közép-kelet-európai, magyaros jellegüket.

Kétségtelen, hogy a bányavidékek kultúrája tűnik a legarchaikusabbnak a farmertelepek mellett. Johnstown, Vintondale, Daisytown (mind Pennsylvania államban), Gary, South Bend (Indiana állam), Alpha, Franklin, New Brunswick (New Jersey állam), vagy Lake Ronkonkoma magyarsága nem azt az urbánusi kultúrát képviseli, mint Detroit, Cleveland, New York és Pittsburgh magyarsága.¹⁵ Az előbbieknél kevesebb volt az etnikus kultúrán kívüli szórakozás lehetősége, a mobilitás is leszűkülte számukra. Az elvándorlás azonban számottevő volt már a másod- és harmadgenerációnál is, ahogy a recesszió hatására a vasgyárak és bányák sorra bezártak. Ezért van az, hogy a nagyvárosok magyar negyedeiben is lehet találni olyanokat, akik korábban bányamunkával, vagy gyári „léberesek”-ként (laborers) keresték kenyerüket. Ennek a rétegnek a kultúrája a városok kultúráját sokkal heterogénebbé tette. Mivel azonban a bányászati munka, vagy a mezőgazdasági tevékenység már csak tudati szinten

létezett, ezért a nagyvárosi kultúrában jobban beszűkültek a másság egyedi jelenségei az elit és az intézményes etnikus mozgalom szintjére.

A nagyvárosok magyar értelmisége — a rádiózás, újság- és könyvkiadás, színház megteremtésével — más közvetítőszerpet játszott, mint a kistelepüléseken ideig-óráig megálló tanultabb magyarok. Megint másképpen kell érzékelnünk azoknak a telepeknek a kulturális sajátosságait, mint például a kanadai farmgazdaságok, ahol még a paraszti kulturális értékek megőrzésének lehetősége is másképpen jelentkezett. Ilyen telepeken még az 1980-as évek elején is lehetett kenyér- és kalácsütést látni, vagy disznótoros vacsorákra meghívót kapni. Igaz, hogy a disznót már nem mészárosok vagy hentesek intézték el, hanem a „jóbodik” (good buddies — jóbarátok), vagy a család férfitagjai lettek megfogadva. A disznót pedig már nem késsel vágták le, hanem egyszerűen vadászfegyverrel lötték le. Amíg a belsőségeket még disznósajtnak („head cheese”) feldolgozták — bár a fiatalabb nemzedék már nem tartotta fontosnak az étrendbe való besorolását — addig a májas és véres hurkát a harmadgenerációs fiatalok („blood sausage”) már nem fogyasztották.

Toledo (Ohio állam) és környékén élő harmad- vagy már negyedgenerációs fiatalok és középkorú emberek még mindig büszkén beszélnek a magyar „piknik”-ekről, a „Hungarian turkey”-nek, azaz „magyar pulykának” nevezett közösségi szalonnasütésekről. Ugyanott bellehemesek is járták a házakat, a katolikuskorúak és a görögkatolikusoknál külön csoport. A Roebing (New Jersey állam) környékiek pedig még most is, viccesen ugyan, de használják a „shoot the bacon” (a nyársra felszúrt szalonna) kifejezést. Amerikában, ahol a mindennapi életben a cornflakes, a coke, a hamburger, hot dog és az ice cream szerepel sokszor az étlapon, ezek a kifejezések az Észak-Amerikába kivándorolt magyarság etnikus tudatának, önazonosságának „élvezetes csemegéi”.

A további kutatás még azt is felderítheti, hogy az összetartásnak milyen más alapjai voltak a növény- és gyümölcsstermesztő farmterelepeken: Saskatchewan telepesei a bozöttüzek vagy a sáskahadak megfélemezésére, az Okanagan völgy (British Columbia) gyümölcsstermesztői pedig a korai fagyok ellen fogtak össze közös munkákra. De Vintondale-en is volt közös házépítés, mint ahogyan McKeesporton a halotti tort is megülték.

Talán ezért is lehetett az, hogy sokkal alaposabb és részletesebb elemzéseit születtek az Amerikában és Kanadában dolgozó kutatók tollából, akik a magyarság etnikai intézményeinek és kulturális jegyeinek figyelembevételével az ilyen apróbb jelenségekre jobban oda tudtak figyelni. *Huseby Darvas Éva*¹⁶ felfigyelt a rádiózásra, e tanulmány szerzője a táncok és táncos szokások,¹⁷ valamint a temetők etnikai jegyeiről értekezett;¹⁸ mások a vallásos, egyházi élet társadalmi jelentőségét kutatták; de vannak speciális tanulmányok a magyaros ételekről és a szokások továbbéléséről is. Több vallásos és egyházi tanulmány arra irányult, hogy az egyházak által szervezett közösségi mulatásokat, társas összejöveteleket az etnikai tudat és bevándorló-kultúra megtartásának alapjaként rója fel.¹⁹ Voltak olyan közösségek, ahol az egyház nagyobb szerepet vállalt a közösségi kultúra továbbélésében, de voltak olyan települések is, ahol az egyházi élet sokkal elenyészőbb jelentőségű volt. Ezért nem lehet általánosítani egyedi esetek alapján, mert ami igaz az Indiana-állambeli Calumet-vidékre, az nem feltétlenül igaz a chicago-i South Side magyarságának kulturális-vallásos életére vonatkozóan. A louisianai Árpádhonban

a vallás nem játszott oly nagy szerepet a szüreti multságok szervezésében, mint ahogyan azt *Dégh Linda* megállapította: „Az egyház nem a társadalmi és kulturális élet központja és nem játszik szerepet a nemzeti identitás megtartásában.”²⁰

Hasonló tapasztalataim nekem is voltak főleg olyan közösségeknél, mint például a Long Island-i Lake Ronkonkoma magyarsága, ahol a társadalmi élet a Magyar Ház köré csoportosult, de tagjai közt reformátusok, evangélisták, katolikusok és izraeliták egyaránt megtalálhatóak. Az általánosítások azért sem illenek az amerikai magyarság eltérő telepeire, szervezeteire, mert mit kezd az a kutató az olyan intézményes kultúrával, mint mondjuk az Amerikai Magyar Szövetség, egy 1907 óta fennálló intézménnyel, melynek székhelye Washington DC-ben van, de mint washingtoni magyar településről, vagy kultúráról csak igen-igen óvatosan, vagy egyáltalán nem beszélhetünk.

Külön figyelmet szenteltek a kutatók az Észak-Amerikában élő magyarság zenei hagyományainak is.²¹ Amíg ebből a kutatók kimondottan népdalról és éneklésről szólnak, magam rituális és hangszeres, illetve tánczene és táncélet kutatására is vállalkoztam. Annak ellenére, hogy ilyen és hasonló tanulmányokból ismerjük Cleveland és környéke, valamint a keleti partvidék magyarságának a zenéjét, semmiképpen sem mondhatjuk, hogy a kivándorolt magyarság zenetörténeti kultúrájának kutatása ki lenne merítve. Bár mára már kihalt az az imigráns (tehát a bevándorló) generáció, köznéven az „öreg-amerikások”, akik még mint gyermekek elsajátítottak szüleiktől tárgyi, nyelvi, folklórkincseket, valamint ezek hagyományos közösségeken belüli használatát, még mindig él az a már újhazában született első generáció, akik már mint amerikai vagy kanadai állampolgárok, még mindig tudatosan vállalják és ismertetik az általuk megőrzött, szülőktől és a közösségtől átmentett hagyományt.

Amíg a magyarországi kutatók igen nagy figyelmet szenteltek a Kárpát-medencében élő népcsoportok ének- és zenekultúrájának megismerésére, addig teljesen közömbösen szemlélték az Észak-Amerikában élőkét. Jó példa erre az a hiányosság, hogy sem a *Nagy Dezső* kötetben (Magyar munkásfolklór 1987), sem pedig *Fejős Zoltán* kötetében nem szerepel Erdély kutatásainak eredményei! Érdemes hangsúlyozni: nagy lehetőségek vannak még a magyar rádiók programjainak a kutatásában, valamint a lemezkiadás és a korai magyar lemezek elemzésében. Sok amerikai és kanadai magyar zenekar próbálkozott azzal, hogy saját repertoárját megőrökítse. Ezek a felvételek bizony hiánypótlóak és értékesek több szempontból is: nemcsak az anyagismeret miatt, hanem azért is, mert ez lehetőséget ad a helyi közösség, valamint a zenészek ízlésének, annak változásainak megvizsgálására.

Alapos munkát igényel ez a zenei kultúra: Mikisits Ferenc (Frank) és zenekara, a Szittyai (Zitay) testvérek által vezetett zenekar több lemezt is kiadott New York-ban a Tatra Records égisze alatt; Julia R. Orosz, akit a pittsburgh-i magyarok a WAMO rádió adásain keresztül mint a „csárdás királynője”-t ismertek szintén több lemezt adott ki 1947-től a hatvanas évekkel bezárólag; talán még ennél is nagyobb sikernek örvendett a regina-i (Saskatchewan tartomány, Kanada) Búzás zenekar („Betty and her Five Brothers”), akik még a Bukovinából elszármazó nagyapjuktól tanulták meg a többnemzetiségek zenei kultúráját és akik tucatszámra jelentettek meg lemezeket. Ezek mind fontos adatok, és akkor még nem is beszéltünk az ún. nem „népi” vagy saját kiadású

lemezekről a nagy lemeztársaságokról, mint például a Columbia, RCA Victor, vagy az „Okeh” General Recording Phonograph Co.-ról, akik milliós példányszámban adtak ki 1918-tól kezdve magyar nóta, szöveg és zenés (musical) lemezeket. A lemezkiadás csak egy abból a sokrétű tevékenységből, amely vizsgálatot érdemelnek és hol van akkor még a sok könyv- és újságkiadás; színházi tevékenység; sportélet; iskolák és a magyar cserkészlet feltérképezése?

Kirívó azonban az a hiányosság, amivel a magyarországi kutatók megközelítették a magyarság kapcsolatait a befogadó és együttélő népekkel, s ehhez kapcsolódóan hiányos az ismeretünk a magyar csoportok területi és osztályhátterének milyenségéről is. Kevés olyan tanulmány van, amely választ adna arra az interetnikus együttlétre, mint például a magyar–szlovák kapcsolatok (Niedermüller 1987); valamint azok a tanulmányok, melyek gazdagon illusztrálják a kivándorolt magyarság többkultúrájúságának fejlődését, esélyeit.²² Erre csak elszórt törekvések ismerünk, mint például a magyar-zsidó, magyar-szlovák, vagy a multietnikus közegben lakó Connecticut állambeli Bridgeport városkájának magyarságáról szóló tanulmány. Még kevesebbet tudunk arról, hogy milyen tudati váltáson — vagy válságon — mentek keresztül az amerikanizálódók: Jelinek tanulmányából megtudhatjuk, hogy a századfordulón Magyarországról kivándorolt zsidóság többszörös identitással (plural identity) rendelkezett, de alapvetően „magyarnak” tartották magukat.²³ Azonban az egyesületek, az egyházak és a kulturális tevékenységek politizálódása miatt (a magyar kormányok segítettek ebben jócskán!) ez a magyar öntudat elveszik és a zsidóság nagy része teljesen elszakad a magyar tömegektől és az amerikai zsidóságon belül alakít ki magának egy „magyarosan” etnikus, de teljesen amerikaiává vált zsidó közösséget.

Mivel a mai napig nem ismerjük kellőképpen a magyarság interetnikus kapcsolatát más, környékbeli népcsoportokkal, így nem tudhatunk bővebbet arról a multikulturális beállítódásról sem, ami sokban jellemzi a másod- és harmadgenerációs magyarságot Észak-Amerikában. A magyarság sokkal hamarabb került szembe az igazi és valójában elkerülhetetlen amerikai multikulturalizmussal, mint azt a hazai kutatók — a posztmodern hatása alatt — mostanában egyre-másra bizonygatni akarják. Erre példa a meginduló vegyesházasságok nagy létszáma is, mely a második generációval törvényszerűvé vált. De ez csak a többkultúrájúság elfogadásával, a negatív sztereotípiák levetkőzésével — ide tartozott természetesen a „bennszülött” angolszászok, a WASP-ok, hunky-zása is — jöhetett létre. Olyan telepeken, mint például a Bukovinából kivándorolt székelyek kanadai farmterelepei, akik eleve egy több-etnikumú közegből vándoroltak ki (Oberding 1939), a pozitív és szimbiotikus interetnikus közösség létrehozása létkérdés volt.²⁴

Az etnikus tudat ilyen irányú alakulása természetesen együtt járt azzal a fejlődéssel, ami jellemezte a másod-harmadgenerációs csoportokat: gazdasági felemelkedés és beilleszkedés a befogadó ország kultúrájába. Nem jelentett ez azonban teljes kultúrafeladást vagy -elvesztést; inkább rugalmasságot, alkalmazkodást a többkultúrájú közegben. Ehhez kellett még az is, hogy a második világháborúval eltűnjön a „hunky-gyűlölet” és a korábbi bevándorló csoportok elfogadják a kelet-európaiakat, azok kulturális másságát. Szükség volt még ehhez arra is, hogy a helyi értelmiségi-gazdálkodó réteg — papok, tanárok, üzletvezetők, kisiparosok, ügyvédek, orvosok stb. — amely már munkásságából

kifolyólag is szükségszerűen beilleszkedett a befogadó társadalomba, megtalálja azt a számára fenntartott etnikumok közötti vagy fölötti összekötő szerepet, amelyre minden bevándorló közösség építeni tudott. Ennek a rétegnek az alapos megismerése és tevékenységének feltárása nagyban hozzájárulna ahhoz, hogy a kivándorolt magyarság kultúrájának specifikumait jobban megismerhessük.

Hiánypótló és jó példája ennek az a törekvés, amit a helyi társadalmak összegyűjtenek magukról és ebben a folyamatban teljesen átszervezik értekeiket magukról és a környezőkről is. A kanadai Lestock (Saskatchewan tartomány) városka Helyi Történelmi Társasága felkérte a városban és környékén lakókat, hogy írjanak le mindent, amit a családjukról vagy annak származásáról és múltjáról tudnak. Ez a mű lett: *Memories of Lestock*, „Lestocki emlékek” (Lestock Historical Society, 1980). A páratlan anyag telis-tele van olyan visszaemlékezésekkel, amelyekben megjelennek a magyar bevándorlók, de nem csak ők, hanem az 1910-es, 1920-as évek préri-telepeinek minden nemzetisége is: a muskovequan indián prémvadászai, a Hudson Bay Post angol kereskedői, a francia tanárkisasszony és kovács férje, a lengyel, finn, német, román, szlovák és ukrán telepek kétkezi munkásai is. Ezek a közösségek bár egyházilag, nyelviileg és eredetükből kifolyólag is elkülönültek egymástól, azonban a mindennapi megélhetésükből kifolyólag kanadaiakká váltak egyhamar. De nem teljesen! Így lett Antal Istvánból „Steve Antal”, Német Gyulából „Bill Nemeth”, Bence Ernőből „Ed Bencze”, és így tovább. Ezek a „pionirok” (valóban így is hívják őket büszkén mind a mai napig, „pioneers”), vagyis úttörők, szó szerint törték az ugart: a Hordós család emlékeiben le van írva, hogy hogyan vetették a magot kézzel, hogyan arattak sarlóval, majd csépezték a gabonát kézzel, cséphadaróval és hogyan válogatták ki a magot a pelyvától; mindez egy csapásra meg is változott, ahogy a Hordós család, a Mihalicz családdal összefogva, megvette az első motoros cséplőgépet („Oil Pull Rumley”), és így beindult a gépesítés és lassan a valós kanadai farmergazdálkodás is.

Nem figyeltek fel a kutatók eléggé arra a folyamatra sem, ami nagyban meghatározta az amerikai magyarság és az óhazában maradtak kapcsolatait egymással. Ez azért is fontos, mert így ezeknek más funkciót is adhatunk, nem csak egyszerűen a családi kapcsolatok fenntartását, ami egymagában egyébként is közhelyként fogható fel. Nagyon sokszor nem a szegénység, vagy nem annak a mértéke ösztönözte a kivándorlókat, hanem a családi kapcsolatokkal megerősített tengerentúli hálózatok rendszere. A korai, tehát a századforduló előtti és alatti, kivándorlók elbeszélései, leírásai sokkal jobban „hívták”, csalogatták a magyarokat és az Osztrák—Magyar Monarchia nemzetiségeit az újhazába. Ennek egyik folklorisztikai érdekessége Herbert Halpert által közölt „hazug” mesék, amelyeket Amerikáról találtak ki az óhazai magyarok. Valószínűleg az ésszerűsítést is szolgálták ezek a „sztorik”, de az öregamerikások számára a tengerentúl, valahogy az Óperencián túl-t is jelentette. A kivándorlók népdalaiban talán pontosan ezért találjuk meg ezt a motívumot!

Továbbá érdemes elolvasni azokat a korai írásokat, amelyek még most is csábítóan hatnak a közép-kelet-európai mentalitásra. Ezt már csak azért is fontos itt hangsúlyozni, mert amennyire bántotta az egyes óhazai politikusokat a magyarság elvándorlása, legalább annyira aggasztónak tűnt egyes amerikaiak szemében az Európába való visszavándorlás kérdése. Ezt a témát, ahogyan a kettő szoros összefüggését sem vették célpontra a kivándorlás kutatói. Bár

újabbán Kerecsényi Edit munkássága példamutató a Lendva-vidéki magyarság kivándorlásáról és visszavándorlásáról.²⁶

Az újvilági magyarság és az „ökontriban” maradtak közti viszony sokkal fontosabb volt, és maradt mind a mai napig, mint ahogy azt a kutatók számba vették. A családi kötelékek a különböző politikai törekvések és manipulációk ellenére sem szakadtak meg. Voltak területek, mint például a Vas megyei Szentpéterfa, ahonnan tömeges volt a férfiak ki- és visszavándorlása a századfordulón. New York-ban és Northamptonban külön bálákat rendeztek és egy szorosabb közösséget is alkottak az általános „New York-i magyarságon” belül a szentpéterfaiak. A hazaküldött dollárok is sokat számítottak az otthon maradt családtagoknak. Azt még *Dömötör Sándor* jegyezte le, hogy Szentpéterfán volt olyan időszak, amikor a falusiak csak dollárban számoltak, adtak-vettek. A rezesbanda tagjai Amerikából való hazajövetelük után csak dollárért voltak hajlandók játszani Szentpéterfán.

Mindent összevetve megállapítható, hogy az elmúlt száz év alatt kivándorolt magyarság kultúrájának megismeréséhez megfelelő alapot szolgáltatottak a magyar kutatók. Továbbá az utóbbi időkben az amerikanisztika és a hungarológia is megpróbált lépéseket tenni annak érdekében, hogy ezt az összmagyar kultúrát megismerje, értékelje és ezáltal megőrizze. Amny bizonyos: amit a magyar kutatók letettek ez idáig az asztalra, csak azt tudják felhasználni a közeljövőben. Ez az anyag bármennyire értékes is főleg a külföldi publikációkkal párhuzamosan, semmiképpen sem elegendő. A legnagyobb problémát azonban nem a modellek kialakítása és a átvétele jelenti, hanem az öregamerikás kultúra lassú elfeledése és megállíthatatlan kihalása. Az észak-amerikai magyarság még mindig jelentős népcsoportot képvisel: az 1990-es népszámlálás szerint csak az USA-ban 1 582 302 fő vallotta magát magyar származásúnak; ezzel szemben csak 147 902 beszél rendszeresen otthon anyanyelvén. A magyarság intézményei, a magyarságtudat azonban lassan felmorzsolódik a globális kultúra és a harmadik világ bevándorolt csoportjainak tömegeiben. Ahogyan Papp László írja: „pusztulunk nemzeti öntudatunkban, magyar nyelvünkben és intézményeinkben”.²⁷ Az eddig összegyűjtött anyag azonban elegendő már ahhoz, hogy az észak-amerikai magyarság elfoglalja megérdemelt s méltó helyét az egyetemes magyarság kultúrájának elemzéseiben.

IRODALOM:

- 1 *Borbándi Gyula* (1993) Az idegenkedéstől a szóértési. In Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Békési Imre et al. szerk., Budapest-Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 686—693
- 2 *Fejős Zoltán* (1993) A chicagói magyarok két nemzedéke 1890—1940. Az etnikai örökség megőrzése és változása. Budapest: Közép-Európai Intézet.
- 3 *Couvares Francis G.* (1984) *The Remaking of Pittsburgh: Class and Culture in an Industrializing City 1877—1919.* Albany: State University of New York Press.
- 4 *Bodnar John* (1977) *Immigration and Industrialization: Ethnicity in an American Mill Town, 1870—1940.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- 5 *Vázsonyi Endre* (1980) A főburdos és a csodaszarvas. *Valóság* 3:89—97.
- 6 *Hoppál Mihály* (1989) Family Photography of the American-Hungarians. In Kunt Ernő szerk., *Bild-Kunde Volks-Kunde, Miskolc: Herman Ottó Múzeum.* 89—104.
- 7 *Kürti, László* (1997) A halál és a fotográfus. *Néprajzi Értesítő* LXXIX 166—184.
- 8 *Kürti László* (1980) Hungarian Settlement and Building Practices in Pennsylvania and Hungary: A Brief Comparison. *Pioneer America* 12:35—53

- 9 Szabó, S. Helene—Szabó, Máttyás (1979) The architecture of Békevár. Békevár: Working Papers on a Canadian Prairie Community, R. Blumstock szerk., Ottawa, 210—256.
- 10 Bakó Ferenc (1988) Kanadai magyarok. Budapest: Gondolat.
- 11 Salotous, Theodore (1975) The Immigrant in Pacific Coast Agriculture, 1880—1940. *Agricultural History* 49/1:182—201.
- 12 Weinberg, Daniel E. (1977) Ethnic Identity in Industrial Cleveland: the Hungarians 1900—1920. *Ohio History* 86/3:171—186.
- 13 Maday, Bela—Szalay, Lorand B. (1975) Psychological correlates of family socialization in the United States and Korea. In *Socialization and Communication in Primary Groups*, T. R. Williams szerk. The Hague: Mouton, 81—94.
- 14 Marchbin, Andrew A. (1940) Hungarian Activities in Western Pennsylvania. *The Western Pennsylvania Historical Magazine* 23/3:163—174.
- 15 Beynon, Erdmann Doane (1934) Occupational Succession of Hungarians in Detroit. *The American Journal of Sociology* 39/5:600—610; és (1936) Social Mobility and Social Distance among Hungarian Immigrants in Detroit. *The American Journal of Sociology* 41/4:423—434.
- 16 Huseby, Darvas Éva (1984) Ethnic radio: A study of Hungarian radio programs in Detroit and Windsor. In Lockwood W. szerk. *Beyond Ethnic Boundaries. New Approaches in the Anthropology of Ethnicity*, Ann Arbor, 51—84.
- 17 Kúrti László (1983) Hungarian Cemeteries in New Jersey. Research Report, Historical Society of New Jersey.
- 18 Kúrti, László (1983) Hungarian Immigrant Music in the United States, Folkways Records FE 4020. New York.
- 19 Mihályfi, Gilbert (1995) Magyar lelképásztorkodás Amerikában. *Vigília* 1: 27—32.
- 20 Dégh Linda (1977—78) Grape-Harvest Festival of Strawberry Farmers: Folklore or Fake? *Ethnologia Europaea* 10:115.
- 21 Erdely Stephen (1964) Folksinging of the American Hungarians in Cleveland. *Ethnomusicology* 8/1:14—27.
- 22 Niedermüller Péter (1987) Etnikai különállás és kulturális együttélés: szlovákok és magyarok egy amerikai munkásközösségben. *Folklór és Tradíció* IV:248—249.
- 23 Jelinek, Yeshayahu (1972) Self-identification of First Generation Hungarian Jewish Immigrants. *American Jewish Historical Quarterly* 63/3:214—222.
- 24 Oberding József György dr. (1939) A bukovinai magyar népcsalád helyzete, és Vándorló bukovinai magyarok. *Hitel* 202—204, 269—272.
- 25 Halpert, Herbert (1945) Hungarian Lying-Contest Tales about America. *New York Folklore Quarterly* 1/4:236—237.
- 26 Kerecsényi Edit (1994) Távolság a hazától. Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- 27 Papp, László (1996) Az amerikai magyarok. *Szivárvány* 48: 131.